NCERT Solutions Class 6 Sanskrit (Deepakam)

Chapter 10 त्वम् आपणं गच्छ

वयम् अभ्यासं कुर्मः

१. पूर्वपृष्ठस्य कोष्ठके दत्तानि रूपाणि दृष्ट्वा रिक्तस्थानानि पूरयन्तु।

लिखतु	लिखताम्	....
....	लिखतम्	लिखत
लिखानि	लिखाव	....
....	क्रीडताम्	....
....	क्रीडतम्	....
क्रीडानि	क्रीडाव	क्रीडाम

लिखतु	लिखताम्	....
....	लिखतम्	लिखत
लिखानि	लिखाव	....
....	क्रीडताम्	....

Get More Learning Materials Here : CLICK HERE www.studentbro.in

....	क्रीडतम्	....
क्रीडानि	क्रीडाव	क्रीडाम

उत्तरम्:

लिखतु	लिखताम्	लिखन्तु
लिख	लिखतम्	लिखत
लिखानि	लिखाव	लिखाम
क्रीडतु	क्रीडताम्	क्रीडन्तु
क्रीड	क्रीडनम्	क्रीडन
क्रीडानि	क्रीडाव	क्रीडम

लिखतु लिखताम् लिखन्तु

लिख लिखतम् लिखत

लिखानि लिखाव लिखाम

क्रीडतु क्रीडताम् क्रीडन्तु

क्रीड क्रीडनम् क्रीडन

क्रोडम क्रीडानि क्रीडाव

२. निम्नलिखितेषु सुभाषितेषु लोट्लकारस्य क्रियापदानि चित्वा लिखन्तु ।

(क) कालं वर्षतु पर्जन्यः पृथिवी सस्यशालिनी।
देशोऽयं क्षोभरहितः सज्जनाः सन्तु निर्भयाः ।।

....

उत्तरम् – वर्षतु, सन्तु।

मेघाः उचिते समये वर्षन्तु । तेन भूमिः सस्यैः समृद्धा पूर्णा च भवतु ।

एषः देशः शान्तः भवतु। सर्वे सज्जनाः भयं विना जीवनं यापयन्तु। (एवम् परमेश्वरं प्रति प्रार्थना अस्ति)

उत्तरम्: वर्षन्तु, भवतु, यापयन्तु ।

Get More Learning Materials Here : CLICK HERE www.studentbro.in

(ख) सर्वे भवन्तु सुखिनः सर्वे सन्तु निरामयाः ।
सर्वे भद्राणि पश्यन्तु मा कश्चिद् दुःखभाग्भवेत ।।
………… ………… ………
उत्तरम्: भवन्तु, सन्तु, पश्यन्तु ।
सर्वे जनाः सुखेन तिष्ठन्तु । सर्वे रोगरहिताः भवन्तु । सर्वे शुभम् एव पश्यन्तु । कस्यापि कृते दुःखस्य अनुभवः न भवतु ।
उत्तरम्: तिष्ठन्तु भवन्तु, पश्यन्तु भवतु।

(ग) इमा आपः शिवाः सन्तु शुभाः स्वच्छाश्च निर्मलाः ।
पावनाः शीतलाः सन्तु पूताः सूर्यस्य रश्मिभिः ।।
…………….. ……………..
उत्तरम्: सन्तुः सन्तु!
जलं सर्वेषां कृतं मङ्गलमयं मालिन्यरहितं शुद्धं च भवतु। जलं पवित्रं शीतलं च भवतु । जलं सूर्यस्य प्रकाशस्य स्पर्शेन पवित्रं भवतु ।
उत्तरम्: भवतु ।

(घ) निन्दन्तु नीतिनिपुणा यदि वा स्तुवन्तु
लक्ष्मीः समाविशतु गच्छतु वा यथेष्टम् ।
अद्यैव वा मरणमस्तु युगान्तरं वा
न्याय्यात् पथः प्रविचलन्ति पदं न धीराः ।।
उत्तरम्: निन्दन्तु, स्तुवन्तु, समाविशतु, गच्छतु अस्तु ।

नीतिकाराः प्रशंसन्तु अथवा निन्दां कुर्वन्तु । धनस्य लाभः भवतु अथवा धनहानिः भवतु । मरणं झटिति भवतु अथवा विलम्बेन भवतु । न्याय्यात् मार्गात् धीराः न विचलन्ति तत्रैव ते स्थिररूपेण तिष्ठन्ति ।
उत्तरम्: कुर्वन्तु, भवतु, प्रशंसन्तु

३. उदाहरणानुगुणं लोट्लकारस्य रूपाणि लिखन्तु ।

यथा - पठति	–	……पठतु……	खादति	–	…………………
क्रीडामि	–	…………………	पश्यसि	–	…………………
हसति	–	…………………	नयसि	–	…………………
नृत्यति	–	…………………	गच्छामि	–	…………………

यथा-
पठति – पठतु

Get More Learning Materials Here : CLICK HERE www.studentbro.in

खादति – ....
क्रीडामि – .....
पश्यसि – ....
हसति – ....
नयसि – ....
नृत्यति – ....
गच्छामि – ....

उत्तरम्:

पठति	–	पठतु	खादति	–	**खादतु**
क्रीडामि	–	**क्रीडानि**	पश्यसि	–	**पश्य**
हसति	–	**हसतु**	नयसि	–	**नय**
नृत्यति	–	**नृत्यतु**	गच्छामि	–	**गच्छानि**

पठति – पठतु
खादति – खादतु
क्रीडामि – क्रीडानि
पश्यसि – पश्य
हसति – हसतु
नयसि – नय
नृत्यति – नृत्यतु
गच्छामि – गच्छानि

४. उदाहरणानुगुणं बहुवचनस्य रूपाणि लिखन्तु ।

यथा - उत्तिष्ठतु	–	उत्तिष्ठन्तु	खादतु	–	....
आगच्छतु	–	....	पठतु	–	....
उपविशतु	–	....	पततु	–	....
गच्छतु	–	....			

यथा-
उत्तिष्ठतु – उत्तिष्ठन्तु
खादतु – ....
आगच्छतु – ....
पठतु – ....
उपविशतु – ....

Get More Learning Materials Here : CLICK HERE www.studentbro.in

पततु – ....
गच्छतु – ....

उत्तरम्:

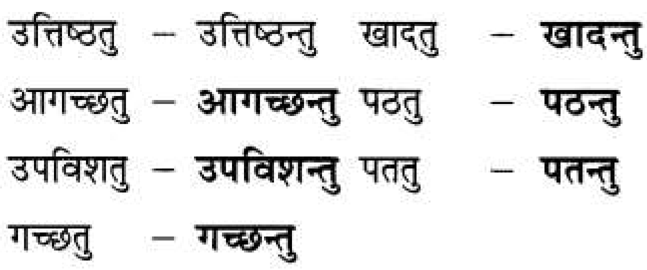

उत्तिष्ठतु – उत्तिष्ठन्तु
खादतु – खादन्तु
आगच्छतु – आगच्छन्तु
पठतु – पठन्तु
उपविशतु – उपविशन्तु
पततु – पतन्तु
गच्छतु – गच्छन्तु

५. विद्यालयस्य वार्षिकोत्सवे के-के किं किं कुर्वन्ति इति सूचनारूपेण वाक्यानि पुनः लिखन्तु ।

यथा- दशमकक्षायाः छात्रा : वेदिकाम् अलङ्कुर्वन्ति ।
दशमकक्षाया: छात्राः वेदिकाम् अलङ्कुर्वन्तु ।

(क) प्रधानाध्यापक: वार्षिकं विवरणं पठति ।
उत्तरम्: प्रधानाध्यापक: वार्षिकं विवरणं पठतु ।

Get More Learning Materials Here : CLICK HERE www.studentbro.in

(ख) बालिकाः <u>नृत्यन्ति</u> ।

उत्तरम्: बालिकाः नृत्यन्तु ।

(ग) यूयम् आसन्दान् <u>स्थापयथ</u> ।

उत्तरम्: यूयम् आसन्दान् स्थापयत ।

(घ) छात्रनायक : स्वागतं <u>करोति</u> ।

उत्तरम्: छात्रनायकः स्वागतं करोतु ।

(ङ) मम मित्रं धन्यवादं <u>निवेदयति</u> ।

उत्तरम्: मम मित्रं धन्यवादं निवेदयतु ।

(च) संस्कृत – शिक्षिका वेदिका <u>सञ्चालयति</u> ।

उत्तरम्: संस्कृत – शिक्षिका वेदिकां संचालयतु।

(छ) कार्यक्रमानन्तरं छात्राः उत्थाय राष्ट्रगीतं <u>गायन्ति</u> ।

उत्तरम्: कार्यक्रमानन्तरं छात्राः उत्थाय राष्ट्रगीतं गायन्तु।

६. परिच्छेदे पट्टिकातः उचितैः क्रियारूपैः रिक्तस्थानानि पूरयन्तु ।

शृण्वन्तु गच्छन्तु लिखन्तु पठन्तु पृच्छन्तु कुर्वन्तु वदन्तु
उत्तिष्ठन्तु उपविशन्तु अभिवादयन्तु

यदा अध्यापक: कक्षाम् आगच्छति तदा प्रथमं सर्वे . ... । उपचारवाक्येन तम् .... । यदा स: वदति तदा एव सर्वे .... । तस्य सूचनानुसारं पाठं .... । गृहपाठं .... । परस्परं वार्तालापं न .... । प्रश्नस्य उत्तरं .... । संशयं .... । तस्य उपदेशम् .... । बहि: मा .... ।

शृण्वन्तु गच्छन्तु लिखन्तु पठन्तु पृच्छन्तु कुर्वन्तु वदन्तु उत्तिष्ठन्तु उपविशन्तु अभिवादयन्तु ।

यदा अध्यापकः कक्षाम् आगच्छति तदा प्रथमं सर्वे .... । उपचारवाक्येन तम् .... । यदा सः वदति तदा एव सर्वे .... । तस्य सूचनानुसारं पाठं .... । गृहपाठ .... । परस्परं वार्तालापं न .... । प्रश्नस्य उत्तरं .... । संशयं .... । तस्य उपदेशम् ...... । बहि: मा .... ।

उत्तरम्: यदा अध्यापक : कक्षाम् आगच्छति तदा प्रथमं सर्वे उत्तिष्ठन्तु उपचार वाक्येन तम् अभिवादयन्तु । यदा सः वदति तदा एव सर्वे उपविशन्तु । तस्य सूचनानुसारं पाठ पठन्तु । गृहपाठं लिखन्तु । परस्परं वार्तालापं न कुर्वन्तु । प्रश्नस्य उत्तरं वदन्तु । संशयं पृच्छन्तु। तस्य उपदेशं शृण्वन्तु । बहिः मा गच्छन्तु।

Get More Learning Materials Here : CLICK HERE www.studentbro.in

७. मार्गे सूचनादीपाः फलकानि च भवन्ति । तेषां चित्राणि दृष्ट्वा पट्टिकापदैः वाक्यानि रिक्तस्थानेषु लिखन्तु ।

तिष्ठ	प्रतीक्षस्व	वामत: गच्छ	दक्षिणत: गच्छ
यानं मा स्थापय	पदयात्रिका:!	गच्छ	अग्रे विद्यालय:

....

....

....

....

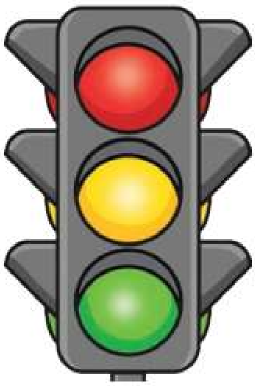

....

....

....

....

तिष्ठ प्रतीक्षस्व वामतः गच्छ दक्षिणतः गच्छ

यानं मा स्थापय पदयात्रिका ! गच्छ अग्रे विद्यालयः

उत्तरम्:

वामत: गच्छ   दक्षिणत: गच्छ

अग्रे विद्यालय: पदयात्रिका:!

तिष्ठ

प्रतीक्षस्व

गच्छ

यानं मा स्थापय

८. उदाहरणानुसारं क्रियापदस्य लोट्-लकाररूपैः वाक्यानि पूरयन्तु ।

यथा - छात्रा: प्रात: शीघ्रम् ......उत्तिष्ठन्तु...... । (उत् + तिष्ठ्)

(क) अम्ब! अहं क्रीडार्थं .... । (गच्छ्)

(ख) आगच्छन्तु, वयं प्रार्थनागीतं .... । (गाय्)

(ग) ज्वर: अस्ति। पुत्र! वृष्टौ न .... । (क्रीड्)

(घ) लते! भवती मम उपनेत्रम् .... । (आ + नय्)

(ङ) आर्ये! अहम् अन्त: .... । (प्रविश्)

(च) अहं पृच्छामि त्वम् उत्तरं .... । (वद्)

(छ) यूयं शीघ्रं नगरम् .... । (आ + गच्छ्)

(ज) तात! वयं कदा चलचित्रं .... ? (पश्य्)

Get More Learning Materials Here : CLICK HERE www.studentbro.in

यथा छात्राः प्रातः शीघ्रम् <u>उत्तिष्ठन्तु</u> ।
(उत् + तिष्ठ्)

(क) अम्ब! अहं क्रीडार्थं ....। (गच्छ्)
उत्तरम्: अम्ब! अहं क्रीडार्थं गच्छानि ।

(ख) आगच्छन्तु वयं प्रार्थनागीतं ....। (गाय्)
उत्तरम्: आगच्छन्तु वयं प्रार्थनागीतं गायाम ।

(ग) ज्वरः अस्ति । पुत्र! वृष्टौ न ....। (क्रीड्)
उत्तरम्: ज्वरः अस्ति । पुत्र ! वृष्टौ न क्रीड ।

(घ) लते! भवती मम उपनेत्रम् .... । (आ + नय्)
उत्तरम्: लते! भवती मम उपनेत्रम् आनयतु ।

(ङ) आर्ये! अहम् अन्तः .... । (प्रविश्)
उत्तरम्: आर्ये! अहम् अन्तः प्रविशानि ।

(च) अहं पृच्छामि त्वम् उत्तरं .... । (वद्)
उत्तरम्: अहं पृच्छामि त्वम् उत्तरं वद ।

(छ) यूयं शीघ्रं नगरम् .... । (आ + गच्छ्)
उत्तरम्: यूयं शीघ्रं नगरम् आगच्छत ।

(ज) तात! वयं कदा चलचित्र ....? (पश्य्)
उत्तरम्: तात! वयं कदा चलचित्रं पश्याम ।

९. चिह्नानि (? ! |,) भावानुसारं वाक्ये योजयन्तु ।

Get More Learning Materials Here : CLICK HERE www.studentbro.in

यथा – राकेश ! कुत्र असि ? अत्र आगच्छ ।

(क) पुत्र किं करोषि

उत्तरम्: पुत्र ! किं करोषि ?

(ख) क: श्लोकं वदति

उत्तरम्: क: श्लोकं वदति ?

(ग) भवान् तत्र तिष्ठतु

उत्तरम्: भवान् तत्र तिष्ठतु ।

(घ) आचार्यः कदा आगच्छति

उत्तरम्: आचार्यः कदा आगच्छति ?

(ङ) अहो रमणीयः पर्वतः

उत्तरम्: अहो! रमणीयः पर्वतः ।

योग्यताविस्तरः

Get More Learning Materials Here : CLICK HERE www.studentbro.in

कुरु उपकारं, कुरु उद्धारम्

मा कुरु दर्पं, मा कुरु गर्वं मा भव मानी, मानय सर्वम् ।
मा भज दैन्यं, मा भज शोकं मुदितमना भव, मोदय लोकम् ॥
तनयं पाठय, तनयां पाठय शिक्षय सुगुणं, दुर्गुणं वारय ।
कुरु उपकारं, कुरु उद्धारम् अपनय भारं, त्यज अपकारम् ॥
मा वद मिथ्या, मा वद व्यर्थं न चल कुमार्गे, न कुरु अनर्थम् ।
पाहि अनाथं, पालय दीनं लालय जननी-जनक-विहीनम् ॥
मा पिब मादकवस्तु अपेयम् मा भज दुर्व्यसनं परिहेयम् ।
मा नय क्षणमपि व्यर्थं समयं कुरु सकलं निजकार्यं सभयम् ॥

वासुदेवद्विवेदी शास्त्री

कुरु उपकारं कुरु उद्धारम्

मा कुरु दर्प, मा कुरु गर्व मा भव मानी मानय सर्वम् ।
मा भज दैन्यं, मा भज शोकं मुदितमना भव, मोदय लोकम्।।

तनयं पाठय, तनयां पाठय शिक्षय सुगुणं, दुर्गुणं वारय ।
कुरु उपकारं कुरु उद्धारम् अपनय भारं त्यज अपकारम्।।

मा वद मिथ्या, मा वद व्यर्थं न चल कुमार्गे, न कुरु अनर्थम्।
पाहि अनाथ, पालय दीनं लालय जननी जनक- विहीनम् ।।

मा पिब मादकवस्तु अपेयम् मा भज दुर्व्यसनं परिहेयम्।
मा नय क्षणमपि व्यर्थं समयं कुरु सकलं निजकार्यं सभयम् ।।
वासुदेवद्विवेदी शास्त्री

(एतत् गीतं कण्ठस्थीकुरुत, समूहरूपेण गायत लोट्लकाररूपाणि च अवलोकयत ।)

लोट्लकारस्य क्रियापदे अधोलिखितानि चिह्नानि भवन्ति ।

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुष:	तु	ताम्	अन्तु
मध्यमपुरुष:	-	तम्	त
उत्तमपुरुष:	आनि	आव	आम

Get More Learning Materials Here : CLICK HERE www.studentbro.in

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुष:	तु	ताम्	अन्तु
मध्यमपुरुष:	–	तम्	त
उत्तमपुरुष:	आनि	आव	आम

परियोजनाकार्यम्

१. पुस्तकात् लोट्लकारस्य क्रियापदानि चित्वा लिखन्तु ।
उत्तरम्: पुस्तकात् लोट्लकारस्य क्रियापदानि
आगच्छ करवाणि, गच्छ, आनय ददातु, स्वीकुरु, नय, स्वीकरवाणि, जानातु स्वीकरोमि, पश्यतु, गच्छतु, यच्छानि, योजयतु स्वीकरोतु, आगच्छतु ।

२. गृहे माता भवन्तं भवतीं "किं किम् आदिशति " इति लोट्लकारे पञ्च वाक्यानि लिखन्तु ।
उत्तरम्: गृहे मम माता आदिशति-

1. प्रातःकाले उत्थाय ईश्वरं स्मर ।
2. स्वाध्ययनं ध्यानेन प्रतिदिनं कुरु ।
3. दुर्बलान् मा पीऽय ।
4. सर्वेभ्यः शुभकामना: यच्छ ।
5. मानवीयगुणान् धारय ।

Get More Learning Materials Here : CLICK HERE www.studentbro.in

पठित-अवबोधनम्

I. अवबोधन कार्यम्

1. अधोलिखितं संवादं पठित्वा प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत-

अम्बा – राकेश ! कुत्र असि ? अत्र आगच्छ ।
राकेश: – आम् अम्ब! कथय किं कार्यं करवाणि?
अम्बा – अद्य तव तातः कार्यालयात् विलम्बेन आगमिष्यति । त्वम् आपणं गच्छ वस्तूनि आनय । वस्तुनां नामावली अपि अत्र अस्ति ।
राकेश: – अस्तु स्यूतं ददातु। वस्तूनां नामावलीम् अहं स्वीकरोमि ।

प्रश्ना:-

I. एकपदेन उत्तरत-

(i) कः आगच्छतु ?
उत्तरम्: रमेश

(ii) राकेशः कुत्र गच्छतु ?
उत्तरम्: आपणम्

(iii) कः कार्यालयात् विलम्बेन आगमिष्यति ?
उत्तरम्: तात

(iv) राकेशः केषाम् नामावलीम् स्वीकरोति ?
उत्तरम्: वस्तूनां

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत-

(i) तातः कस्मात् विलम्बेन आगमिष्यति ?
उत्तरम्: तात: कार्यालयात् विलम्बेन आगमिष्यति ।

Get More Learning Materials Here : CLICK HERE www.studentbro.in

(ii) राकेशः किं स्वीकरोति ?

उत्तरम्: राकेश वस्तूनां नामावलीं स्वीकरोति ।

III. निर्देशानुसारं उत्तरत-

(i) 'त्वम् आपणं गच्छ' अत्र क्रियापदं किम् अस्ति ?

उत्तरम्: गच्छ

(ii) 'आगच्छ' इत्यस्य विलोमपदं अत्र किम् प्रयुक्तम् ?

उत्तरम्: गच्छ

II. प्रश्ननिर्माणम्

(क) वाक्येषु रेखांकितपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माण कुरुत-

(i) त्वम् <u>आपणं</u> गच्छ।

उत्तरम्: त्वं कुत्र गच्छतु ?

(ii) <u>वस्तुनां</u> नामावली अपि अत्र अस्ति ।

उत्तरम्: केषां नामावली अपि अत्र अस्ति ?

(iii) <u>मार्गे</u> यानानां गतिं पश्यतु ।

उत्तरम्: कुत्र यानानां गतिं पश्यतु ?

(iv) <u>एकां लेखनीं</u> ददातु।

उत्तरम्: कां ददातु ?

III. विलोमशब्दैः सह मेलनं कुरुत

शब्दाः	विलोमशब्दाः
आगच्छ	नय
आनय	गृहणातु
स्वीकुरु	गच्छ
ददातु	अस्वीकुरु

Get More Learning Materials Here : CLICK HERE www.studentbro.in

उत्तरम्: आगच्छ – गच्छ
आनय – नय
स्वीकुरु – अस्वीकुरु
ददातु – गृहणातु

IV. वाक्य प्रयोगः

अधोलिखितानां पदानां लोट्लकारे वाक्येषु प्रयोगं कुरुत-

(i) स्यूतम्
उत्तरम्: बालकाय स्यूतं यच्छ ।

(ii) लेखनीम्
उत्तरम्: भवान् लेखनीं ददातु ।

(iii) आपणम्
उत्तरम्: त्वम् आपणं गच्छ ।

(iv) विलम्बेन
उत्तरम्: विलम्बेन कार्यं मा कुरु ।

Get More Learning Materials Here : CLICK HERE www.studentbro.in